

Primitive

tider

21

arkeologisk
tidsskrift

Primitive tider utgis av Marie Ødegaard (redaktør), Hege Skalleberg Gjerde, Gaute Reitan, Marte Spangen, Vibeke M. Viestad og Mari Arentz Østmo
Sekretær: Andreas Ropeid Sæbø

ISSN 1501-0430

Primitive
tider

Postadresse:
Primitive tider
Postboks 6727, St. Olavs plass
0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com / abonnement@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Hege S. Gjerde

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Handelsrelaterte gjenstander fra Vikingtid. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet. Fra artikkelen *Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern. En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder* av Dahle *et al.* s.81-99.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enkler, ikke fagfellevurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planegg i god tid.

Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Artikkelutkastet bør lengdemessig omtrent tilsvare den ferdige artikkelen. Det må med andre ord være noe mer enn en skisse/ løse ideer, men også vesentlig kortere enn en avhandling.

Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss enten pr. mail: kontakt@primitive-tider.com
eller send utkastet til postadressen over

INNHold

Fagfellevurderte artikler

- Ferd og frakt over fjell og vidde** 7
Kjetil Loftsgarden
- Mistet på sjøen?** En nyoppdaget fiskekrok fra steinalderen i Søgne, Vest-Agder. 25
Elling Utvik Wammer, Anja Mansrud, Pål Nymoen og Frode Kvalø.
- Variasjon i praksis?** 45
Sammenføringsteknikk – og materiale i nordnorske jernalderbåter.
Thomas Lund
- Pløyelagsfunn i skjæringspunktet mellom forskningspotensial og forvaltningsprioriteringer: Fokus og holdninger i diskusjonen om privat metallsøking i Norge** 63
Caroline Fredriksen
- Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern.** 81
En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder.
Kristoffer Dahle, Carl Fredrik Vemmestad og Jarle Stavik
- The Fimbulwinter theory and the 6th century crisis in the light of Norwegian archaeology: Towards a human-environmental approach.** 101
Ingar M. Gundersen
- Feltkurs som læringsform.** 121
50 år med arkeologisk feltutdanning ved Universitetet i Oslo.
Axel Mjærum og Steinar Solheim
- Rapporter
- Practical experiences with cross-disciplinary research – the case of Saving Oseberg.** 143
Susan Braovac
- Anmeldelser
- Gustaf Trotzig: Arkeologins fotografier. Några milstolpar. KVHAA Handlingar Antikvariska serien 56. Mölndal 2018. 328 s.** 149
Einar Østmo

- Ljungqvist, Fredrik Charpentier 2017. Klimatet och människan under 12 000 år. Dialogos. Stockholm.** 153
Eivind Heldaas Seland
- Oma, K.A. (2018). The sheep people. The ontology of making lives, building homes and forging herds in early Bronze Age Norway. Equinox Publishing Ltd, Sheffield, UK; Bristol, CT.** 157
David G. Anderson
- Bender Jørgensen, Lise, Soafer Joanna og Marie Louise Stig Sørensen (eds.) 2018 Creativity in the Bronze Age. Understanding Innovation in Pottery, Textile, and Metalwork Production. Cambridge University Press..** 159
Nils Anfinset
- Dufeu, Val (2018): Fish Trade in Medieval North Atlantic Societies - An Interdisciplinary Approach to Human Ecodynamics, Amsterdam.** 163
Hans Christian Küchelmann
- Morgengry over vikingenes tid** 169
Anmeldelse av utstillingen VÍKINGR, Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo
Brita Brenna

Pløyelagsfunn i skjæringspunktet mellom forskningspotensial og forvaltningsprioriteringer: Fokus og holdninger i diskusjonen om privat metallsøking i Norge

Caroline Fredriksen

Institutt for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet

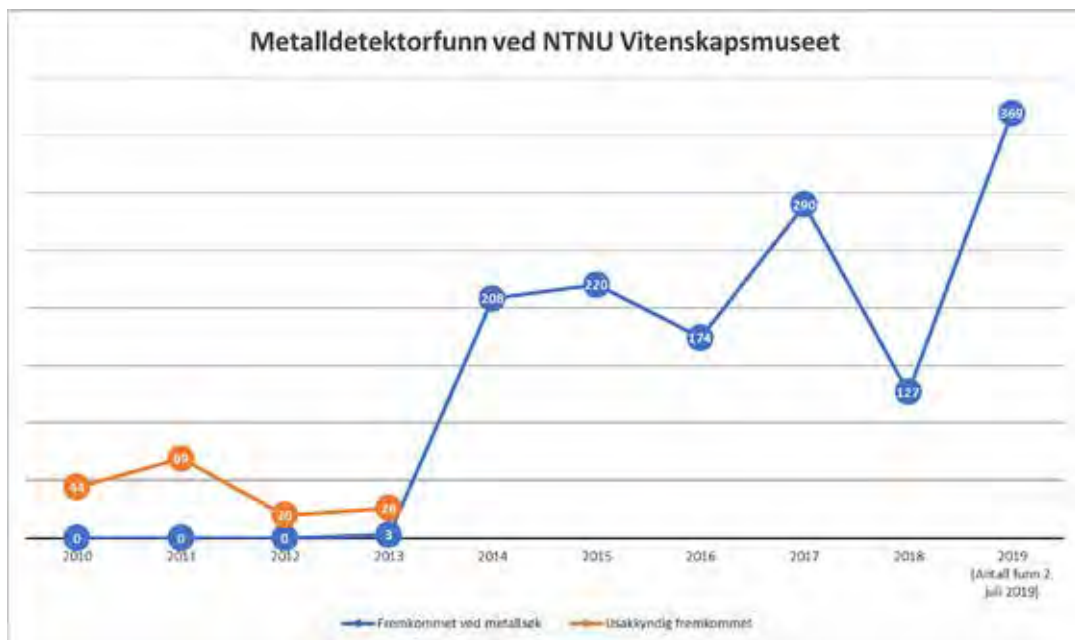
Detektorfunn fra pløyelaget på dyrka mark har økt i løpet av det siste tiåret. Ved NTNU Vitenskapsmuseet økte antallet innleverte detektorfunn kraftig mellom 2011 og 2019 (figur 1). Tilsvarende økning kan også sees hos de andre universitetsmuseene, for eksempel Kulturhistorisk Museum (se Maixner 2016:133). Økningen har generert diskusjoner rundt privat metallsøking i norsk arkeologi. Forvaltningspraksis overfor pløyelagsfunn, og lokalitetene disse stammer fra, er kjernen i den faglige diskusjonen om privat metallsøking. Det eksisterer ingen generell enighet om hvordan pløyelagsfunn og -lokaliteter skal forvaltes. Samtidig stilles det spørsmål rundt gjenstandenes kunnskapspotensial og kulturhistoriske verdi. Diskusjonene rundt privat metallsøking drives av både forskere, representanter fra kulturminneforvaltningen og detektoristene selv.

I Norge er det lovlig for privatpersoner å bruke metalledetektor så lenge aktiviteten ikke kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner. Pløyelagsfunn eldre enn 1537 regnes som løse kulturminner og er vernet gjennom LOV 1978-06-09 Nr 50 Lov om kulturminner (Kulturminneloven) § 13. Slike funn er innleveringspliktige og skal ikke skades. Løse kulturminner fra pløyelaget utgjør i seg selv ikke automatisk fredete kulturminner.

Riksantikvarens (2017:4) retningslinjer for privat metallsøking understreker at flere løse

kulturminner innenfor et begrenset område tyder på at funnene tilhører et automatisk fredet kulturminne. Kulturminneloven skiller i utgangspunktet ikke mellom automatisk fredete kulturminner i pløyelaget eller under pløyelaget. Samtidig legger lovens § 3 til rette for videre jordbruksdrift i marken over et automatisk fredet kulturminne. Siden 2010 har over 7000 lokaliteter blitt registrert i Askeladden med status uavklart. Omtrent halvparten av disse er funnsteder der mange representerer detektorfunn (Gundersen 2019:132). Riksantikvarens (2017:3) retningslinjer fastslår at detektorister ikke skal bruke metalledetektor i nærheten av uavklarte lokaliteter. Derfor skal man i praksis forholde seg til uavklarte lokaliteter på samme måte som automatisk fredete kulturminner. Dette innebærer vern mot inngrep som metallsøking, mens videre jordbruksdrift over lokalitetene er tillatt.

Flere arkeologer mener praksisen med videre jordbruksdrift på pløyelagslokaliteter er uheldig for gjenstander som fremdeles ligger i pløyelaget (f.eks. Maixner 2015a; Ravn 2016; Skre og Pilø 2016a). Dette ståstedet bygger på en holdning om at løse gjenstander har kulturhistorisk verdi, både fra et forvaltningsperspektiv og et forskningsperspektiv. Det viktigste er å sikre gjenstandene for fremtiden. Andre mener at en streng vernepraksis er et virkemiddel for å regulere metallsøk på potensielt viktige lokaliteter (se Gundersen

Figur 1: Innleverte detektorfunn til NTNU Vitenskapsmuseet i perioden 1.1.2011 – 1.7.2019. Før 2014 ble detektorfunn lagt inn i aksjonsbasen som «usakkyndig fremkommet». Den oransje grafen illustrerer derfor ikke bare detektorfunn, men alle typer funnomstendigheter, inkludert fonnefunn og andre typer løsfunn. Fra og med 2014 har detektorfunn konsekvent blitt lagt inn som «fremkommet med metallsøking». Tallene inkluderer bare funn innlevert av private finnere, og ikke såkalte sosiale søk. Grafen går ned i 2018, noe som skyldes etterlep i arbeidet med registrering av funn. Den store mengden gjenstander registrert i 2019 er i hovedsak funnet i 2018 (Terje Masterud Helan, pers. med.). Grafen viser derfor ikke nødvendigvis et reelt bilde av innleverte funn. Datagrunnlag: NTNU Vitenskapsmuseets aksjonsbase i MUSIT. Grafikk: Caroline Fredriksen.

2019:134). Sistnevnte representerer et ståsted der det er viktigst å verne det automatisk fredete kulturminnet *in situ*.

Norsk litteratur om privat metallsøking omfatter både forsknings- og forvaltningsrelaterte spørsmål, og argumentasjonen går på tvers av disse samfunnsoppdragene. Hovedpunktene i diskusjonen fremstår derfor som uoversiktlige. Det er behov for en oversikt over hvilke aktører, føringer og holdninger som driver den. Formålet med denne artikkelen er å identifisere ulike fokus og holdninger i den faglige diskusjonen rundt privat metallsøking. Hva ansees som utfordringer og potensial ved privat metallsøking i Norge? Ved å foreta en gjennomgang av norsk forskningslitteratur om metallsøking publisert de senere år vil jeg

identifisere hovedpunktene i diskusjonen. Jeg vil også å foreslå et felles grunnlag for videre diskusjoner.

I denne artikkelen gjør jeg rede for og diskuterer norske forhold rundt privat metallsøking begrenset til diskusjoner om innleveringspliktige gjenstander i pløyelaget på dyrka mark. Ved omtale av lokalitetene slike gjenstander stammer fra, bruker jeg begrepet *pløyelagslokaliteter*. Begrepet omfatter både automatisk fredete og uavklarte lokaliteter.

Lovgivning og forvaltningspraksis overfor privat metallsøking er ulik i de skandinaviske landene. I diskusjonen om metallsøking i Norge bruker man gjerne erfaringer fra andre land som diskusjonsgrunnlag. Jeg vil derfor gi en kort innføring i praksis overfor metallsøking i

Sverige og Danmark som vil danne bakteppe for gjennomgangen av den norske situasjonen.

Oldsaker, løse gjenstander eller løse kulturminner: Pløyelagsfunn har mange navn

Aktørene i diskusjonen tar i bruk flere begreper om detektorfunn fra pløyelaget. Enkelte bruker begrepet «oldsaker» (se Kvanli 2016; Skre og Pilø 2016a). Dette er et generelt begrep om gamle gjenstander og brukes hyppig av detektorister, for eksempel på Facebooksiden *Metalldetektor og historie*. Begrepet «Løse kulturminner» brukes også (se Maixner 2015a; Riksantikvaren 2017). Begrepet stammer fra Kulturminneloven § 12 og omfatter alle innleveringspliktige gjenstander som blir funnet, både av private finnere og ved arkeologiske utgravninger.

Ettersom denne artikkelen spesifikt tar for seg detektorfunn fra pløyelaget mener jeg at «pløyelagsfunn» er et dekkende begrep. Jeg bruker også «løse gjenstander», som et mer generelt begrep, når det er snakk om gjenstander som fremdeles ligger i pløyelaget.

Én diskusjon – ulike forutsetninger: Lovgivning og praksis i Skandinavia.

De skandinaviske landene håndterer privat metallsøking på forskjellige måter. Danmark praktiserer den mest liberale tilnærmingen, mens Sverige praktiserer den strengeste. Norge står et sted midt imellom. I Sverige er privat bruk av metalldetektor sterkt regulert og nedfelt i lovverket. Det er ikke tillatt for privatpersoner å bruke metalldetektor med formål om å finne gjenstander eldre enn 1850. Om detektoristen har som formål å lete etter yngre gjenstander kan dispensasjon gis etter søknad (Riksantikvarie-åmbetet 2019). Det er altså bare ved arkeologisk feltarbeid det er lov å bruke metalldetektor i Sverige. Siden de fleste som utfører metallsøking i Sverige er yrkesaktive arkeologer, hevder Maria Lingström (2016) at det svenske debattfokuset delvis er annerledes enn i nabolandene. I hovedsak dreier den svenske diskusjonen seg om metodiske spørsmål knyttet til bruken

av metalldetektor innenfor den profesjonelle arkeologien (Lingström 2016:103). For eksempel argumenterer både Charlotte Fabech *et al.* (2012) og Majvor Östergren (2013) for metodeutvikling og systematikk ved bruk av metalldetektor ved arkeologiske undersøkelser.

Overfor privat metallsøking er den svenske debatten delt mellom dem som fremmer en fortsatt restriktiv praksis (f.eks. Östergren 2013), og dem som ønsker en mer liberal praksis etter dansk modell (f.eks. Rundkvist 2008; Svensson 2013, 2014). Skepsisen overfor privat metallsøking i Sverige virker å bunne i en frykt for plyndring. Östergren (2013) hevder privat metallsøking og plyndring er tett forbundet. Hun mener den svenske modellen er forbillig ved at en streng praksis bidrar til at man lettere oppdager ulovlige aktiviteter. Videre kritiserer hun den danske modellen og mener plyndring er et problem i Danmark – det er bare vanskeligere å oppdage blant all den lovlige virksomheten. Håkan Svensson (2013) fremmer en liberal modell. Han mener metallsøking i felt bør utføres av kyndige fagfolk, men fremmer også et behov for privat metallsøking på de store jordbruksarealene som aldri vil bli undersøkt faglig. Argumentasjonen bygger på den antatte faren løse gjenstander utsettes for i pløyelaget.

I Danmark har mange argumentert for at privat metallsøking har ført til en betydelig kunnskapsøkning om forhistorien og middelalderen (se f.eks. Dobat 2013:705–707; Ulriksen 2014:199; Christiansen 2017:14–15). Den store mengden detektorfunn har ført til en endring i oppfatningen av en rekke gjenstandstyper, økt kunnskap om eksistensen av spesialiserte boplasser, samt organisering og distribusjon av håndverk i jernalder og tidlig middelalder (Christiansen 2017:32). Ifølge flere forskere (f.eks. Dobat 2013; Martens 2016) er en av suksessfaktorene at danske museer tidlig så en interesse for samarbeid med detektorister. Det er sammensatte grunner til at den liberale praksisen overfor metallsøking fungerer godt i Danmark. Andres Dobat (2016:55) fremhever den desentraliserte museumsstrukturen som en suksessfaktor. Han omtaler også det danske

regelverket for privat metallsøking som enkelt å forholde seg til. I tillegg sikres finere kompensasjon gjennom *Daneførdningen* som er forankret i LBK nr 358 af 08/04/2014 Museumsloven § 30. Andre medvirkende faktorer inkluderer blant annet høy grad av profesjonalisering og organisering blant detektorister, i tillegg til tett samarbeid mellom detektorister og fagfolk (Dobat 2013, 2016; Christiansen 2017).

Danmark har 30 arkeologiske museer som mottar detektorfunn. I Norge er det til sammenligning de 18 fylkeskommunene som er ansvarlig for mottak og saksbehandling av funn. Antallet reduseres til elleve i 2020. Denne regionale og delvis sentraliserte modellen for kulturminneforvaltningen skaper avstand mellom fagmiljø og folk flest (Gundersen *et al.* 2016:162).

Ifølge Torben Trier Christiansen (2017) har man i Danmark sett flere positive ringvirkninger med en modell som fremmer samarbeid mellom detektorister og kulturminnemyndigheter. Ved hjelp fra frivillige detektorister er det mulig å utføre undersøkelser i mye større skala enn med betalt arbeidskraft (Christiansen 2017:33). Frivillige blir derfor i stor grad involvert i arkeologiske undersøkelser i Danmark (Dobat 2013:709-710). Flere danske arkeologer, institusjoner og detektorister har i samarbeid lansert en registreringsportal for detektorfunn (DIME – Digitale Metaldetektorfund) for å lette saksbehandlingstrykket (Dobat *et al.* 2018). Systemet er bygget på en antakelse om at detektorister har evne og motivasjon til å gjennomføre grunnleggende registrering av funn på egen hånd. Antakelsen bygger på en visjon om en samskapende og demokratisk forankret kulturminneforvaltning (Dobat *et al.* 2018).

Dansk lovverk og føringer overfor metallsøking legger til rette for innsamling av et langt større gjenstandsmateriale enn i Norge. I Danmark er det bare synlige lokaliteter som faller inn under bestemmelsen om automatisk fredning (Museumsloven §27 og §29). Det er derfor i utgangspunktet tillatt å foreta metallsøk i pløyelaget over kjente arkeologiske lokaliteter som ikke er synlige på markoverflaten,

med mindre disse er vedtaksfredet. I Norge vil lokaliteter eldre enn 1537 falle inn under Kulturminnelovens bestemmelse om automatisk fredning, uavhengig av om de er synlige eller ikke. Dansk lovverk legger derfor til rette for innsamling av et større og mer representativt materiale enn i Norge, ettersom norsk lovverk begrenser muligheten for videre søk på automatisk fredete og uavklarte pløyelagslokaliteter. Detektorfunn spiller en viktig rolle i dansk bosetningsforskning (Dobat 2013:706). Allerede på 1990-tallet spilte store metallrike lokaliteter en nøkkelrolle i dansk arkeologi (Christiansen 2017:14). Gjenstander fra pløyelaget har vært essensielle i tolkningen av rike lokaliteter som for eksempel Gudme (f.eks. Østergaard Sørensen 2000) og Tissø (f.eks. Jørgensen og Pedersen 1996; Jørgensen 2000). Detektorfunn har også spilt en rolle for forståelsen av samfunnsorganisering i forhistorien og har dannet grunnlaget for samfunnsmodeller, for eksempel Charlotte Fabech og Jytte Ringtveds (1995) modell for sentralplasser. De store metallrike lokalitetene spiller fremdeles en viktig rolle i Danmark. Det finnes flere eksempler på publikasjoner fra de senere år der pløyelagslokaliteter står i sentrum (se f. eks. Stidsing *et al.* 2014; Christiansen 2017).

Jes Martens (2016:14) hevder det har blitt vanskeligere å sammenligne norsk og dansk arkeologi som følge av metallsøkingens forskjellige utgangspunkt i de to landene. I Danmark har arkeologer på liberalt vis forholdt seg til privat metallsøking i over 30 år (Dobat 2013). Samtidig har danske arkeologer tilsynelatende vist større interesse for pløyelagslokaliteter i forskningen, noe som kanskje henger sammen med et større fokus på arkeologiske gjenstander i dansk arkeologi, sammenlignet med Norge og Sverige. I Sverige er privat metallsøking en kriminell handling. Siden privat metallsøking i praksis anses som plyndring, tror jeg det blir vanskelig å få oversikt over funnene som gjøres med mindre plyndringen oppdages. Ifølge Svensson (2013, 2014) fører den restriktive lovgivningen i Sverige til at pløyelagslokalitetene forblir uoppdaget. Jeg tror derfor det bare er

mulig å sammenligne det svenske funnbildet med andre skandinaviske land på enkelt-lokalitetsnivå; lokaliteter der man har brukt metalldetektor i forbindelse med faglige undersøkelser.

I Norge har privat metallsøking først kommet på dagsorden i løpet av de siste årene. Vi står dermed overfor en relativt ny utfordring, med et lovverk som gir andre forutsetninger for metallsøking. I Norge fremstår plyndring som et beskjedent problem sammenlignet med andre land (Gundersen *et al.* 2016). Allikevel utgjør ulovlig metallsøking en relativt stor andel av de få sakene innen kulturminne-kriminalitet som anmeldes, rundt 30 % (Gundersen *et al.* 2016:168). Jeg mener den økende mengden pløyelagsfunn som leveres inn vitner om at mange detektorister følger lovverket. En av utfordringene med det norske lovverket er at man ved søk i pløyelaget står i fare for å komme i konflikt med usynlige automatisk fredete kulturminner. Etersom usynlige kulturminner ikke har samme sterke vern mot inngrep i pløyelaget i Danmark skal det i praksis mer til for at detektorister bryter lovverket der.

Privat metallsøking i det norske forvaltningslandskapet

Et tema som ofte vektlegges i den norske diskusjonen er mørketall i forbindelse med uærlig metallsøking. Dette inkluderer både detektorister som med viten og vilje søker på automatisk fredete kulturminner, og de som bevisst oppgir feil informasjon ved innlevering av funn (Rasmussen 2014a; Gundersen *et al.* 2016). Josephine Munch Rasmussen (2014a) analyserer relasjonen mellom detektorister og den norske kulturminneforvaltningen. Hun argumenterer for at forvaltningsinstitusjonene bidrar til å skjule potensielle mørketall, ved at de ukritisk antar at informasjonen de får fra detektoristene stemmer. Forvaltningsinstitusjonene har en tendens til å overse ulovlige forhold for å ivareta godt samarbeid med detektorister (Rasmussen 2014a:101). Mads Ravn (2014:206–208) mener Rasmussens fokus er for smalt, og at det bidrar

til mistenkeliggjøring av detektorister. Ifølge Ravn bygger hun sin vinkling på en antakelse om at pløyelagsfunn har lavere kildeverdi enn strukturer *in situ*. Rasmussen (2014b:214) svarer på den delen av kritikken som omhandler forvaltningsutfordringer:

[...] it seems that Ravn indeed advocates a position in which any problematic impacts of hobbyist metal detecting should go unaddressed as long as the problematic sides of farmers ploughing their fields remains unresolved.

Gundersen *et al.* (2016) vektlegger den samme typen utfordringer som Rasmussen (2014a). De mener at en åpen debatt mellom detektormiljø og fagmiljø er hensiktsmessig for å styrke forholdet mellom detektorister og arkeologer. På grunn av Kulturminnelovens sterke vern av automatisk fredete kulturminner mener forfatterne at det er vanskelig å imøtekomme detektorister på alle områder. De mener det er lovmessig og etisk problematisk å utelukkende fokusere på de positive aspektene ved metallsøking, når et godt forhold krever at problemer og konflikter ignoreres (Gundersen *et al.* 2016).

Når en pløyelagslokalitet anerkjennes som automatisk fredet eller uavklart innebærer dette at videre metallsøk på lokaliteten er forbudt, mens jordbruksdrift som regel får fortsette som tidligere. I tillegg oppfordrer Riksantikvaren (2017:3) detektorister til å være aktsomme, for ikke å skade ukjente automatisk fredete kulturminner. Praksisen er i tråd med Kulturminneloven § 3:

Ingen må [...] sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

Er marken over et automatisk fredet kulturminne [...] tidligere nyttet til beite eller innmark, kan den fortsatt nyttes til disse formål [...].

Forskere som er kritiske til disse bestemmelsene er bekymret for tilstanden og kildeverdien til gjenstander som blir værende i pløyelaget. Pløyelaget er et skadelig miljø for arkeologiske gjenstander. Jordbruk bidrar til å bryte ned og flytte rundt på gjenstander og skader dermed gjenstandenes kildeverdi (Ravn 2016). Birgit Maixner (2015a:208-209) etterlyser en tydelig nasjonal politikk for forvaltning av løse kulturminner i pløyelaget. Hun mener at pløyelagsfunn er ikke-fornybare ressurser som på sikt vil forsvinne om det ikke tas grep.

Dagfinn Skre og Lars Pilø (2016a, 2016b) har gjennom kronikker i Klassekampen omtalt metallsøking som et dilemma. De mener det er vernepolitisk uheldig å la løse gjenstander bli værende i pløyelaget. I følge Skre og Pilø (2016a, 2016b) vektlegger dem som er kritiske til privat metallsøking den potensielle skaden kulturminner blir utsatt for, samt detektorister som gjør bevisste lovbrudd. Dialog og veiledning, samt anmeldelse av eventuelle lovbrudd, er viktig, ifølge forfatterne. Gevinsten med å la detektorister hente opp gjenstander veier opp for faren for at noen skal skade bevarte rester av kulturminner under pløyelaget (se også Skre 2016).

Jostein Gundersen (2019:134) mener at streng praktisering av bestemmelsene om automatisk fredning er den beste måten å verne pløyelagslokaliteter i dyrka mark. Ifølge Gundersen (2019) representerer løse gjenstander i pløyelaget stort sett automatisk fredete kulturminner, for eksempel boplasser eller markeds plasser (se f.eks. Dobat 2013). På bakgrunn av antakelsen om at løse gjenstander i pløyelaget representerer automatisk fredete kulturminner, argumenterer Gundersen (2019) for at fredning er viktig for å kontrollere videre metallsøk på potensielt viktige lokaliteter.

Forvaltningsdiskusjonen bærer preg av at aktørene enten vektlegger de løse gjenstandene i pløyelaget eller pløyelagslokalitetene som en helhet, altså potensielle automatisk fredete kulturminner. Slik Kulturminneloven er formulert i dag, står *in situ* vern sterkt. Kulturminnelovens sterke vern av automatisk fredete kulturminner

er en utfordring for gjenstander i pløyelaget. Kulturminneloven §3, annet ledd, sikrer videre jordbruksdrift i pløyelaget over et automatisk fredet kulturminne. Dette kompromisset mellom jordbruk og bevaring fremstår uheldig for vern av gjenstander i pløyelaget, uavhengig om de er pløyd opp fra et automatisk fredet kulturminne eller om de på annen måte har havnet i jorda.

Arkeologer og detektorister: Spenninger i møtet mellom fagmiljø og offentlighet

Mye av den offentlige debatten og kunnskapsutvekslingen om norsk arkeologi finner sted på Facebook. Irmelin Axelsen (2018) undersøker forholdet mellom det arkeologiske fagmiljøet og detektormiljøet på internett, to grupper som tilsynelatende har samme grunninteresse: Å bevare kulturarv. Når meningsutveksling foregår på internett kan det bidra til polarisering mellom grupper med tilsynelatende like interesser. Fagmiljø og detektorister svarer hverandre direkte, uten et byråkratisk mellomledd. Innlegg skaper en polemisk debatt dersom debattantene ikke tror på innholdet eller mistenkeliggjør intensjonene bak innleggene (Axelsen 2018:110-112). Den grunnleggende uenigheten i potensialet, utfordringer og lovlighet ved privat metallsøking bidrar til å øke avstanden mellom fagmiljø og detektorister. Axelsen (2018:112) argumenterer for at arkeologer og detektorister må finne sammen gjennom sin felles interesse for å bevare kulturarv.

Skre og Pilø (2016a) påpeker at arkeologien, som inntil nylig var fagfolkens domene, nå utfordres av privatpersoner. I en kronikk kritiserer detektoristen John Kvanli (2016) den norske forvaltningen for manglende vilje til å samarbeide med seriøse detektorister. I likhet med Maixner (2015a) er han kritisk til at gjenstander blir værende i pløyelaget og utsatt for nedbrytning ved jordbruk. Kvanli (2016) fremmer gjenstandenes kunnskapsverdi og egenverdi (se også Kvanli og Sørensen 2016). Det virker å være dissonans mellom forvaltningen av kulturminnelovens bestemmelser og hva offentligheten, representert ved

detektoristene, mener er viktig kulturarv. Innlegg på Facebookgruppene *Metalldetektor i Norge* og *Metalldetektor og historie* illustrerer dette. Her publiserer engasjerte detektorister bilder av funn og hjelper hverandre med identifisering og datering. Detektorister fokuserer på gjenstandenes egenverdi. De er verdifulle i kraft av sin alder og sine estetiske trekk. På nettsidene til Norges Metallsøkerforening er det sikring av gjenstander som er i fokus:

Det er ikke helt få gjenstander som har funnet veien fra den sikre død i pløvelaget og til norske museer grunnet den frivillige innsatsen [...]. Til glede for både vår og fremtidige generasjoner (Norges metallsøkerforening, Udatert).

Dagfinn Skre (2016:109) påpeker at arkeologer, og institusjonene vi tilhører, plikter å imøtekomme detektorister på samme måte som vi møter andre som er interessert i fortiden. Arkeologer driver ikke arkeologi for vår egen skyld. Han argumenterer for at arkeologer har et samfunnsansvar overfor mennesker som gjennom sin hobby har en stor interesse for fortiden.

Gjennom Kulturminnelovens sterke *in situ* vern av automatisk fredete kulturminner, vektlegges den arkeologiske konteksten som viktig kulturarv. Dette gjenspeiles i diskusjonen om pløvelagslokaliteter. Aktører som fokuserer på forvaltningen av automatisk fredete kulturminner, vektlegger ikke pløvelagsfunnernes egenverdi i argumentasjonen (Rasmussen 2014a; 2014b; Gundersen *et al.* 2016; Gundersen 2019).

Figur 2: Detektorister i aksjon på Løykja i Møre og Romsdal under et sosialt søk initiert av NTNU Vitenskapsmuseet. Foto: Arne Anderson Stamnes.

Disse kan derfor, av aktører som vektlegger slike, anklages for å ignorere verdien av pløyelagsfunn og for å mistenkeliggjøre detektorister. Dette er synlig i diskusjonen mellom Ravn (2014) og Rasmussen (2014b). På den andre siden står aktører som vektlegger pløyelagsfunn både som verdifulle i seg selv og som ikke-fornybare kilder til kunnskap (Ravn 2014, 2016; Maixner 2015a, 2015b, 2016; Martens 2016; Skre 2016; Skre og Pilø 2016a, 2016b). Disse kan av andre aktører oppfattes som liberale overfor metallsøking, fordi forståelsen av pløyelagsfunn ligner på den som fremmes av detektoristene.

Pløyelagsfunn i forskningen: Kunnskapspotensial og kontekst

Flere forskere har tatt til orde for løse gjenstanders verdi som kildemateriale (f.eks. Svensson og Söderberg 2009; Fabech *et al.* 2012; Maixner 2016). Da man for fullt satte i gang med flateavdekking som standardmetode for undersøkelser av jordbruksboplasser på 1980- og 1990-tallet, var det en forutsetning å løsrive seg fra et forskningsstandpunkt der alt var like viktig. Det var spesielt viktig å frigjøre seg fra den tidligere fikseringen på berging av gjenstander. Man var i større grad ute etter helheten i en jordbruksboplass enn tidligere (Løken *et al.* 1996:21). Ved flateavdekking av jordbruksboplasser er det strukturene under pløyelaget som er i fokus. I den svenske debatten har både Håkan Svensson og Bengt Söderberg (2009) og Fabech *et al.* (2012) problematisert hvordan løse gjenstander i pløyelaget går tapt ved maskinell flateavdekking. Svensson og Söderberg (2009:135) har med utgangspunkt i erfaringene fra flere arkeologiske utgravninger i Skåne vist hvordan hovedvekten av gjenstander på en jernalderboplass ofte befinner seg i pløyelaget, og ikke i underliggende strukturer. Fabech *et al.* (2012:204) argumenterer for at detektorfunn er et viktig kildemateriale. I sum kan slike gjenstander utgjøre en forskjell ved bestemmelsen av funksjonen til en lokalitet. I den norske diskusjonen har Maixner (2016:140) argumentert for at de løse gjenstandenes typologiske datering, opphav, materiale og funksjon

kan gjøre det mulig å vurdere lokalitetenes karakter, organisering og kronologi.

Det stilles imidlertid mange spørsmål rundt pløyelagsfunnenes representativitet. Når privatpersoner står for datainnsamling uavhengig av fagmiljøet, er det vanskelig å ha kontroll på hvor det søkes mest og hvordan datamaterialet samles inn. Detektorister kan påvirke funnrepresentativitet ved at de aktivt lar være å søke etter jerngjenstander og utelukkende fokuserer på å finne edlere metaller. Dette kan bidra til et skjevt bilde av hvilke gjenstander som egentlig befinner seg på lokalitetene (Christiansen 2017:35). Store mengder moderne jernskrot i pløyelaget gjør det imidlertid utfordrende å inkludere jern ved metallsøking, ettersom man vil få hyppige utslag. Dette har jeg selv erfart ved et sosialt søk på Løykja i Møre og Romsdal (Fredriksen og Stamnes 2019). På Løykja hadde vi mulighet til å gjøre metodiske grep som sikret at et representativt utvalg jernutslag ble gravd opp. De deltakende detektoristene var allikevel klare på at de som regel diskriminerer jern når de søker på egen hånd, nettopp på grunn av hyppige utslag på moderne skrot (Anders Danielsen, Christian Husby og Steffen Hansen, pers. med.). Detektorist Steffen Hansen (pers. med.) kunne allikevel opplyse om at større gjenstander av jern vil gi utslag, selv om funksjonen for diskriminering er slått på. Det er allikevel uklart hvorvidt det er vanlig å grave opp denne typen utslag.

I Danmark har man også sett tendenser til at detektorister utfører gjentatte søk på steder der de har gjort funn tidligere (Christiansen 2017:41). På denne måten kan de bidra til å forsterke distribusjonsmønstre som mest sannsynlig er misvisende. I Danmark er det lov å utføre gjentatte søk på funnrrike pløyelagslokaliteter. Jeg tror ikke dette er en like stor utfordring i Norge, ettersom Kulturminneloven begrenser muligheten for gjentatte søk. Dette ståstedet forutsetter at flertallet detektorister følger lovverket og retningslinjene. Jeg tror imidlertid at forvaltningsinitierte sosiale søk, som er gjennomført på funnrrike pløyelagslokaliteter som Sem (Kristiansen *et al.* 2016;

Figur 3: Bruk av georadar på pløyelagslokaliteten Løykja i Møre og Romsdal. Foto: Arne Anderson Stamnes.

Gustavsven *et al.* 2018) og Løykja (Fredriksen og Stamnes 2019), vil kunne bidra til å forsterke distribusjonsmønstrene i et større landskapsperspektiv. Slike lokaliteter vil fremstå som «hot spots» på kartet, ettersom videre metallsøk på funnrrike pløyelagslokaliteter ikke er tillatt i Norge.

Maixner (2015a:205–206) mener at den faglige ansvarsfordelingen i kulturminneforvaltningen har konsekvenser for hvilke pløyelagsfunn som ender opp i magasinene og som dermed tilgjengeliggjøres for forskning. Hun peker på at det i kjeden fra metallsøk til magasin er mange aktører og praksiser som påvirker hva som til slutt tilgjengeliggjøres for forskning. For eksempel er det i første ledd

detektoristene selv som avgjør hvilke funn de mener er innleveringspliktige og som leveres til fylkeskommunen. Produksjonsavfall, fragmentariske og vanskelig daterbare gjenstander kansom følge av manglende kunnskap, gå under radaren (Maixner 2015a:206). I andre ledd, hos fylkeskommunen, vil en ny seleksjonsprosess finne sted. Maixner (2015a:206) hevder at gjenstandsmaterialet som sendes videre til universitetsmuseene vitner om at ulike kriterier legges til grunn ved vurderingen av pløyelagsfunn. Hun tror dette henger sammen med hver enkelt saksbehandlers bakgrunn og kompetanse og mener derfor fylkeskommunens saksbehandlere har en sentral rolle for pløyelagslokalitetenes tolkningsmuligheter. I tillegg mener Gundersen *et al.* (2016:164–168)

at det er naivt å tro at alle funn blir innrapportert eller å tro at alle detektorfunn innleveres med riktige opplysninger. Å vurdere omfanget av disse problemene er vanskelig. Allikevel skaper de representativitetsproblemer forskere som benytter detektorfunn bør være klar over.

Jakten på kontekst: Hva representerer gjenstander i pløyelaget?

Et viktig spørsmål er hva en samling gjenstander i pløyelaget representerer. I løpet av de siste årene har det blitt gjennomført geofysiske undersøkelser på funnrrike pløyelagslokaliteter

flere steder i Norge. Felles for samtlige av disse prosjektene er at de forsøker å si noe om relasjonen mellom pløyelagsfunn og geofysiske anomalier i undergrunnen. Eksempler på lokaliteter der slike undersøkelser har blitt gjennomført er Sandene Vestre i Larvik og Auli i Tønsberg (Tonning *et al.* 2017), Sem i Buskerud (Kristiansen *et al.* 2016; Gustavsen *et al.* 2018), Storhov i Hedmark (Stamnes 2017) og Løykja i Møre og Romsdal (Fredriksen og Stamnes 2019).

De forskjellige eksemplene på bruk av geofysikk på pløyelagslokaliteter danner et komplekst bilde av sammenhengen mellom gjenstander i pløyelaget og strukturer i undergrunnen. Lokalitetene kjennetegnes ved at detektorister har funnet mange og/eller rike funn på et relativt avgrenset område. Georadar kan bidra til å belyse om det er bevarte arkeologiske strukturer under pløyelaget eller ikke, og om det er en romlig sammenheng mellom gjenstander og eventuelle strukturer. På lokalitetene Sem (Kristiansen *et al.* 2016; Gustavsen *et al.* 2018) og Auli (Tonning *et al.* 2017) var det mulig å påvise en relasjon mellom gjenstander og strukturer. På Sandene Vestre (Tonning *et al.* 2017), Storhov (Stamnes 2017) og Løykja (Fredriksen og Stamnes 2019) er relasjonen uklar.

Om resultatene fra de ovenfor nevnte geofysiske undersøkelsene legges til grunn, kan de bidra til å skape et skeivt bilde av sammenhengen mellom gjenstander og strukturer på pløyelagslokaliteter. Dette gjelder særlig om lokaliteter med en klar relasjon vektlegges, som Sem (Kristiansen *et al.* 2016; Gustavsen *et al.* 2018) eller Auli (Tonning *et al.* 2017). Utfordringen med samtlige av de ovenfor nevnte lokalitetene er at det utelukkende er snakk om lokaliteter med mange og rike funn, der supplerende metallsøk har funnet sted. Det er uheldig dersom slike undersøkelser bidrar til en antakelse om at denne sammenhengen gjelder for alle pløyelagslokaliteter. Etersom geofysiske undersøkelser ikke avklarer kronologisk sammenheng, er det også en utfordring å fastslå om gjenstandene i pløyelaget er samtidige med aktivitetssporene som er bevart i undergrunnen.

Figur 4: Romertids Augenfibula fra Løykja (T27881). Øverste del ble funnet av en privatperson i 2016, mens nedre del ble funnet ved sosialt søk i 2018. Delene ble funnet med 12,5 meters mellomrom i samme plogspor. Foto: Caroline Fredriksen.

Christansen (2017:177) har argumentert for at størsteparten av danske pløyelagsfunn ikke representerer aktiviteter som etterlater faste spor i undergrunnen. Gjenstandene representerer ofte tilfeldige tap over tid. De stammer også i mange tilfeller fra redeponering som følge av gjødsling. Muligheten er til stede for at mange detektorfunn kan stamme fra redeponeringer eller mobile aktiviteter, som handelsplasser eller ferdselsårer, også i Norge. Flere av gjenstandstypene er av en slik art at de ikke uten videre kan knyttes til aktiviteter som har etterlatt fysiske spor i bakken. Muligheten for at eksempelvis mynter og spenner kan ha blitt mistet på steder folk har ferdes, kan ikke utelukkes. Tønning *et al.* (2017) påpeker at det er stort behov for forskning på hvordan norske jordbruksmetoder påvirker gjenstander i pløyelaget. Det er først på grunnlag av slike undersøkelser det vil være mulig å si noe mer om gjenstandsspredning og nedbrytning på norske pløyelagslokaliteter. Den danske forvaltningspraksisen på pløyelagslokaliteter legger til rette for å generere et langt større materiale som gir grunnlag for mer omfattende analyser enn i Norge. Det danske bildet er derfor ikke direkte overførbart til norske pløyelagslokaliteter. Før man vet mer om hvorvidt Christiansens (2017) konklusjoner kan overføres til norske forhold, vil det være vanskelig å komme til en entydig konklusjon i spørsmålet om hva løse gjenstander i pløyelaget representerer.

Pløyelagsfunn kan altså indikere at det finnes bevarte strukturer i undergrunnen. Uten utgravning kan det imidlertid ikke fastslås om gjenstandene og strukturene stammer fra samme aktivitet eller samme tidsrom. Bruk av geofysiske metoder på pløyelagslokaliteter bidrar først og fremst til å kunne påvise mulige relasjoner og til å avgrense lokalitetene dersom det er strukturer i undergrunnen. Isolert sett er metallsøking først og fremst en registreringsmetode som kan påvise gjenstander i bakken. Det er først i kombinasjon med andre data at man kan oppnå et samlet bilde av lokalitetens art, størrelse og funksjon.

Hovedpunktene i diskusjonen – fokus og viktige problemstillinger

Diskusjonen om privat metallsøking fremstår kompleks, fordi den drives av problemstillinger knyttet til i hovedsak tre ulike forhold:

- Forvaltningspraksis overfor pløyelagsfunn og -lokaliteter
- Forskningspotensialet til pløyelagsfunn
- Forholdet mellom fagmiljø og detektorister

Aktørene diskuterer problemstillinger knyttet til både forvaltningspraksis og forskningspotensial på tvers av hverandre. I tillegg kan spørsmål om forholdet mellom fagmiljø og detektorister knyttes til både forvaltningsrelaterte og forskningsrelaterte problemstillinger.

Jeg har derfor gruppert de viktigste problemstillingene etter hvorvidt de er forvaltningsrelaterte eller forskningsrelaterte, for å identifisere fokusområdene i diskusjonen.

Forvaltningsrelaterte problemstillinger: Utfordringer og potensial

Det er forvaltningsrelaterte utfordringer ved privat metallsøking som tar størst plass i diskusjonen. Et sentralt tema er hvordan pløyelagsfunn og -lokaliteter best kan forvaltes og sikres. Arkeologene som driver diskusjonen består av både forskere og representanter fra forvaltningen. Aktørene har tematisk sett to ulike fokus i sine artikler:

- Argumenter for sikring og forvaltning av pløyelagsfunn (se f.eks. Ravn 2014, 2016; Maixner 2015a, 2015b, 2016; Martens 2016; Kvanli og Sørensen 2016; Skre 2016; Skre og Pilø 2016a, 2016b).
- Problematisering av forholdet mellom privat metallsøking og forvaltning av automatisk fredete kulturminner (Rasmussen 2014a, 2014b; Gundersen *et al.* 2016; Gundersen 2019)

Hovedutfordringen med pløyelagslokaliteter er at det er dissonans mellom ønsket om å sikre pløyelagsfunn og kulturminnelovens sterke vern av automatisk fredete kulturminner. Kulturminnelovens bestemmelser medfører

utfordringer for sikring av løse gjenstander i pløyelaget, ettersom pløyelaget regnes som en del av det automatisk fredete kulturminnet. Videre metallsøking på en pløyelagslokalitet blir derfor et inngrep som er forbudt etter Kulturminnelovens § 3, uavhengig av om jordbruksdriften har tillatelse til å fortsette som tidligere. Dette skaper en utfordring i møtet mellom detektorister og kulturminneforvaltningen. Selv om detektoristen i utgangspunktet har gode intensjoner om å redde gjenstander, som på sikt ville blitt ødelagt av jordbruk, vil videre metallsøk uten dispensasjon være i strid med Kulturminnelovens bestemmelser. Hvordan fagmiljøet skal imøtekomme redelige detektorister uten å komme i konflikt med lovverket, utgjør derfor en utfordring. Omfanget av uærlig metallsøking er også et tema som har kommet opp i diskusjonen og utgjør også en reell utfordring (Rasmussen 2014; Gundersen *et al.* 2016). Det argumenteres også for potensialet ved privat metallsøking. En åpenbar fordel er at metoden bidrar til å påvise ukjente lokaliteter. Flere arkeologer fremmer potensialet ved å la privatpersoner hente opp gjenstander i pløyelaget (Maixner 2015b; Ravn 2016; Skre og Pilø 2016a, 2016b). Riksantikvaren vedtok i 2016 en dispensasjonssak der en detektorist fikk tillatelse til fortsatt metallsøk på Storhov i Hedmark. Dette viser at det finnes rom for å prioritere sikring av gjenstander. Hvis sikring av pløyelagsfunn skal prioriteres, kreves imidlertid ressurser, planlegging og samarbeid (Skre og Pilø 2016b).

De viktigste problemstillingene i forvaltningsdiskusjonen kan oppsummeres slik:

- Representerer pløyelagsfunn automatisk fredete kulturminner?
- Hvordan skal pløyelagslokaliteter forvaltes?
- Skal sikring av pløyelagsfunn prioriteres? Hvordan kan dette best gjøres?
- Hvordan skal fagmiljøet forholde seg til detektorister?

Forskningsrelaterte problemstillinger:

Utfordringer og potensial

Spørsmålet om hva løse gjenstander i pløyelaget representerer er sentralt for fremtidig forskning på pløyelagslokaliteter. Tolkning av pløyelagslokaliteter bærer med seg en rekke utfordringer. Spørsmål om gjenstandenes representativitet står sentralt. Når det gjelder kunnskapspotensial, argumenteres det for hvordan gjenstander kan bidra til å belyse pløyelagslokalitetenes funksjon (Maixner 2015b). Supplerende undersøkelser med inngrepsfrie metoder, som geofysikk, har vist seg å ha potensial til å belyse om det finnes bevarte strukturer under pløyelaget. Foreløpig finnes det bare en liten håndfull eksempler på norsk forskning som tar utgangspunkt i lokaliteter som har blitt oppdaget ved privat metallsøking (f.eks. Maixner 2015b; Tønning *et al.* 2017; Gustavsen *et al.* 2018). Forskningsrelaterte problemstillinger kan oppsummeres slik:

- Hva representerer mange gjenstander i pløyelaget? Kan det påvises en sammenheng mellom gjenstander og faste strukturer i undergrunnen?
- Hvordan påvirker detektoristenes metoder funnbildet?
- Hvordan påvirker ulike driftsformer gjenstandenes nedbrytning og spredningsmønster?
- Hvordan kan innsamlingen av data gjøres på best mulig måte?

En felles problemstilling: Hva er hensiktsmessig vern av pløyelagslokaliteter?

Hvilke typer kulturminner vi prioriterer å bevare i Norge er et viktig spørsmål for fremtiden. Jeg tror diskusjonen om privat metallsøking på mange måter bunner i et behov for en diskusjon over et større tema: Hva som er hensiktsmessig vern av kulturminner på dyrka mark. Problemstillinger rundt hensikten med å bevare, hvordan vi skal bevare, og hvem vi bevarer for, hører til i en slik diskusjon. Formålet med Kulturminneloven understrekes i § 1:

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes [...] Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Lovteksten påpeker både ansvar for vern og innsamling av vitenskapelig materiale, samt kulturminneforvaltningens samfunnsansvar overfor allmennheten. Kulturminneloven trådte i kraft flere tiår før privat metallsøking ble en reell problemstilling for norsk kulturminneforvaltning. Som figur 1 illustrerer, leverte privatpersoner inn forholdsvis få gjenstander før økningen av detektorfunn. Det at flere arkeologer nå advarer mot å la slike gjenstander bli værende

i jorda, er kanskje et tegn på at fagmiljøet begynner å bli oppmerksom på ulempene med kompromisset mellom jordbruk og vern. De mange pløyelagsfunnene antyder at det moderne jordbruket, med stadig større maskiner og dypere pløying, utsetter kulturminner for stadig større nedbrytning. En felles problemstilling som berører både forvaltning av og forskning på pløyelagslokaliteter, handler om hensikten med *in situ* vern av automatisk fredete kulturminner i dyrka mark.

Kunnskapsnivået om de reelle forholdene i og under pløyelaget på automatisk fredete kulturminner i dyrka mark er lavt. I likhet med andre arkeologiske lokaliteter er pløyelagslokaliteter forskjellige og har dermed forskjellig sikringsbehov. Jeg mener det er spesielt viktig å

Figur 5: Presenningen som fylkeskommunen brukte til å beskytte arkeologiske strukturer med på Løykja i 2017, var allerede pløyd opp i 2018. Dette antyder at tilstanden ikke bare er kritisk for gjenstandene i pløyelaget, men også for strukturer *in situ*. Foto: Arne Anderson Stamnes.

få grep om lokaliteter der det ikke nødvendigvis finnes bevarte kontekster under pløyelaget. John Kvanli og Lars Søgaard Sørensen (2016:43) viser til et eksempel fra Rogaland der et område ble frigitt for utbygging som følge av få spor i undergrunnen ved forundersøkelser. Ved privat metallsøking ble det imidlertid påvist mange gjenstander i pløyelaget. Gjenstandene antydte tilstedeværelsen av en handelsplass fra vikingtid-middelalder – en automatisk fredet lokalitet. På slike lokaliteter kan pløyelaget være det eneste som gjenstår av kulturminnet. Å gjennomføre undersøkelser på et bredt utvalg av pløyelagslokaliteter, fremfor å fokusere på de aller rikeste lokalitetene, vil kunne gagne materialet fra både et forvaltningsperspektiv og et forskningsperspektiv. Jeg tror slike undersøkelser vil kunne generere et mer representativt bilde av mangfoldet av pløyelagslokaliteter og dermed også et større kunnskapsgrunnlag for diskusjoner om hensiktsmessig vern. Hvordan skal lokalitetene forvaltes om de er et resultat av aktiviteter som etterlater få spor i undergrunnen? Er *in situ* vern da hensiktsmessig? Det samme spørsmålet kan stilles for lokaliteter som er så ødelagt av pløying at det eneste som gjenstår av kulturminnet, er rester i pløyelaget.

Figur 5 illustrerer situasjonen på Løykja i Sunndal i august 2018, ett år med potetdyrking etter at Møre og Romsdal fylkeskommune gjorde en testundersøkelse på lokaliteten. På denne lokaliteten er det med georadar påvist over 1150 strukturer på 2 hektar – i hovedsak groper, men også graver og hus (Fredriksen og Stamnes 2019). Figur 5 illustrerer at også bevart kontekst *in situ* kan være truet når det er mange gjenstander i pløyelaget.

Hvilke muligheter finnes innenfor dagens lovverk for å sikre lokaliteter som trues av jordbruk? Kulturminneloven § 3, annet ledd, gir rom for å stoppe jordbruksdrift. Det er imidlertid et drastisk virkemiddel som aktører i både landbruket og kulturminnevernet er lite tjent med. Arkeologisk utgravning er et alternativ som bidrar til å sikre gjenstander og dokumentere arkeologiske strukturer. Dette alternativet er imidlertid urealistisk å gjennomføre på

majoriteten av pløyelagslokalitetene av økonomiske årsaker. Uten eksterne finansieringskilder vil en utgravning av komplekse lokaliteter, som for eksempel Løykja, fort bli for kostbar. Geofysiske undersøkelser vil i mange tilfeller kunne være et egnet alternativ for å si noe om relasjon mellom gjenstander og eventuelle strukturer. Metoden har imidlertid sine begrensninger og bidrar heller ikke til å sikre løse gjenstander i pløyelaget. På fredete pløyelagslokaliteter er det derfor nødvendig å komme frem til et kompromiss som både verner det automatisk fredete kulturminnet og som sikrer løse gjenstander. En mulig løsning kan være å gjøre det enklere for detektorister å søke om dispensasjon for videre søk på fredete pløyelagslokaliteter. Denne løsningen krever både et økonomisk rammeverk for saksbehandling og konservering, god dialog og tydelige retningslinjer overfor søkemetode, dokumentasjon og funnbehandling. Med det kunnskapsgrunnlaget som foreligger i dag, ser det ikke ut til at bevart kontekst går tapt dersom detektorister utelukkende søker i det allerede forstyrrede pløyelaget. Ved å begrense slike dispensasjoner til å omfatte pløyelaget, vil en slik ordning kunne bidra til å sikre den kulturhistoriske verdien i løse gjenstander, samtidig som kulturminnelovens vern av automatisk fredete kulturminner opprettholdes i tilstrekkelig grad.

Når universitetsmuseene bruker ressurser på saksbehandling, magasinering og konservering av hundrevis av detektorfunn, er det også rom for et annet spørsmål: Er norske arkeologer interessert i å forske på pløyelagsfunn og -lokaliteter? Lite norsk forskning tar utgangspunkt i pløyelagslokaliteter framkommet ved privat metallsøking. Dette kan skyldes flere forhold, for eksempel forskningstradisjon, usikkerhet rundt gjenstandenes opprinnelige kontekst og andre utfordringer knyttet til representativitet. Jeg tror også at kompleksiteten i diskusjonen om privat metallsøking bidrar til å vanskeliggjøre forskning på pløyelagslokalitetene. Litteraturen omhandler først og fremst forvaltningsrelaterte problemstillinger. Forvaltningspraksis påvirker materialet som er

tilgjengelig for forskning. Dette inkluderer blant annet pløyelagsfunnenes vei fra finner til magasin, hva slags informasjon som er mulig å få ut av en lokalitet, samt funnenes spredningsmønster. En forsker må ta stilling til alle disse forholdene. En enhetlig praksis for forvaltning av pløyelagslokaliteter vil derfor gagne disse kulturminnenes kunnskapspotensial.

Konklusjon

Den norske diskusjonen om privat metallsøking er preget av at aktørene har ulike fokus. Grovt skissert fokuserer den ene gruppen på sikring av pløyelagsfunn og deres kunnskapsverdi, mens den andre fokuserer på lovverket tilknyttet forvaltningen av automatisk fredete kulturminner. Jeg tror disse ulike fokusområdene gjør at aktørene diskuterer privat metallsøking på ulike premisser. Dette gjør at aktørene i noen tilfeller misforstår hverandre. Ingen av aktørene skriver eksplisitt at pløyelagsfunn er uviktige eller at pløyelagsfunn skal sikres på bekostning av automatisk fredete kulturminner. Det er heller ingen i den norske diskusjonen som argumenterer mot privat metallsøking som fenomen. Dette står i kontrast til den svenske diskusjonen, der aktørenes fokus dreier seg om hvorvidt privat metallsøking bør forbys eller ikke. I den norske diskusjonen mener jeg derfor at aktørene ikke kan kategoriseres som «liberale» eller «kritiske» overfor metallsøking. Den største forvaltningsrelaterte utfordringen er å finne en løsning som sikrer pløyelagsfunn og -lokaliteter innenfor dagens lovverk. For forskningen er hovedutfordringen å utarbeide verktøy for å håndtere representativitetsproblemene tilknyttet pløyelagsfunn. Jeg har derfor foreslått at det felles grunnlaget for videre diskusjon bør ta utgangspunkt i et større tema: Hva som er hensiktsmessig vern av kulturminner på dyrka mark. En enhetlig praksis for forvaltning av pløyelagslokaliteter vil kunne gagne fremtidig kunnskapsproduksjon.

Et annet tema som med jevne mellomrom forekommer i diskusjonen er forholdet mellom fagfolk og detektorister. Detektoristenes

forståelse av pløyelagsfunn som viktig kulturarv er nærmest fraværende i den faglige diskusjonen. Den økende interessen for privat metallsøking er, etter min forståelse, både et uttrykk for at privatpersoner er interessert i forhistorien, og at de ønsker å bidra til kulturminnevern. Her har fagmiljøet et samfunnsansvar. Hvis vi skal forholde oss til seriøse privatpersoner og bruke dem som ressurser for arkeologien, er det også nødvendig at vi setter oss inn i deres motivasjon og ståsted.

Takk

Jeg retter en stor takk til alle som har lest og kommentert utkast til denne artikkelen. En spesielt stor takk rettes til de to anonyme fagfellene som ga svært nyttige og konstruktive tilbakemeldinger. En takk rettes også til Ole Risbøl og Birgit Maixner, som leste gjennom det første utkastet. Takk til Arne Anderson Stamnes som har gitt meg tillatelse til å bruke bildene fra vår undersøkelse i Sunndalen. Terje Hellan fortjener også en takk for hjelp med dekoding av tallgrunnlaget over detektorfunn ved Vitenskapsmuseet. Samtidig rettes også en takk til detektoristene som deltok ved undersøkelsen på Løykja for gode diskusjoner og nyttig innsikt.

Summary

During the last decade, hobbyist metal detecting has increased in Norway, and causes both issues and opportunities for archaeological research and heritage management. Metal objects found in the plough-zone present important issues for both archaeological research and heritage management. In this paper, I review recent papers discussing hobbyist metal detecting in Norway. The main objective is to identify regulations, focuses and attitudes regarding hobbyist metal detecting, and to define the most important issues brought up by the discussants. Discussants seem to either emphasise protection of plough-zone finds, or problematise the relation between hobbyist metal detecting and protection of automatically protected sites. I suggest discussants should focus on a larger topic – the purpose of in situ protection of invisible sites in the plough-zone.

Referanser

- Axelsen, I. 2018 Digital archaeology. A democratic utopia. *Nordisk Museologi*:107-114.
- Christansen, T. T. 2017 The Productive Limfjord Region in Perspective. A Study of Metal Detecting Sites and Socioeconomic Development in Denmark, AD 400-1150. Upublisert PhD-avhandling. Aarhus University, Århus.
- Dobat, A. S. 2013 Between Rescue and Research: An Evaluation after 30 Years of Liberal Metal Detecting in Archaeological Research and Heritage Practice in Denmark. *European Journal of Archaeology* 16(4):704-725.
- Dobat, A. S. 2016 Metal Detecting in Denmark: Advantages and Disadvantages of the Liberal Model. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling. J. Martens og M. Ravn (red.), s. 51-68. Portal forlag, Oslo.
- Dobat, A. S., T. T. Christansen, M. B. Henriksen, P. Jensen, S. V. Laursen, M. D. Jessen, R. Ruhe, F. Arntsen og M. K. Holst. 2018 *DIME - Digitale Metaldelektorfund*. *Den Danske Registreringsportal for Detektorfund*. Arkeologisk Forum 39:3-12.
- Fabech, C., B. Helgesson og U. Näsman 2012 Metallsøkning inom oppdragsarkeologin: En angelagen diskussion. *Formvännan* 107(3):203-206.
- Fabech, C. og J. Ringtved 1995 Magtens geografi i Sydskandinavi: Om kulturlandskap, produktion og bebyggelsesmønster. I *Produksjon og samfunn: Om erverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. årtusen e. Kr*. Beretning fra 2. Nordiske jernaldersymposium på Granavolden Gjøstgiveri 7.-10. Mai 1992. H. G. Resi (red.), s. 11-37. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Fredriksen, C. og A. A. Stammes 2019 *Geofysiske undersøkelser og sosialt metallsøk på Løykja, Gnr. 41/6, Sunndal kommune, Møre og Romsdal*. Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Gundersen, J. 2019 No Room for Good Intentions? Private Metal Detecting and Archaeological Sites in the Plow Layer in Norway. I *Competing Values in Archaeological Heritage*. S. Campbell, L. White og S. Thomas (red.), s. 125-138.
- Gundersen, J., J. M. Rasmussen og R. O. Lie 2016 Private Metal Detecting and Archaeology in Norway. *Open Archaeology* 2(1):160-170.
- Gustavsen, L., M. Kristiansen, E. Nau og B. E. Tafford, 2018 Sem: A Viking age metalworking site in the southeast of Norway? *Archaeological Prospection* 26(1):13- 20.
- Jørgensen, L. 2000 Storgården ved Tissø. Tolkninger af aktivitetsområder og anlæg på grundlag af detektorfundene fra pløjelaget. I *Detektorfund - hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder*. Rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998. Skrifter fra Odense Bys Museer. M. B. Henriksen (red.), s. 61-68. Odense Bys Museer, Odense.
- Jørgensen, L. og L. Pedersen 1996 Vikinger ved Tissø. Gamle og nye fund fra et handels- og håndværkscenter. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1996:22-36.
- Kristiansen, M., E. Nau og L. Gustavsen, 2016 *Georadarundersøkelse ved Sem gård (73/3), Øvre Eiker kommune, Buskerud Fylkeskommune*. Sluttrapport. NIKU Oppdragsrapport 21/2016.
- Kvanli, J. 2016. Hvem skal redde norgeshistorien fra pløgen? Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/arkeologi-historie-kronikk/kronikk-hvem-skal-redde-norgeshistorien-fra-pløgen/1169424> [besøkt 1.7.19].
- Kvanli, J. og L. S. Sørensen 2016 Om metallsøking i Norge og formålstjenlig kulturvern av løse gjenstander i pløyelaget. *Formvännan* 111(1):41-45.
- Lingström, M. 2016 Svenska perspektiv på metalldelektoring inom exploateringsarkeologin. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling., Jes Martens og Ravn, M. (red.), s. 101-106. Portal forlag, Kristiansand.
- LOV-1978-06-09-50 2009 [1978] Lov om kulturminner (Kulturminneloven).
- LBK nr 358 af 08/04/2014 [2014] Bekendtgørelse af Museumsloven (Museumsloven).
- Løken, T., L. Pilø, og O. Hemdorff, 1996 *Maskinell flateavdekking og utgraving av forhistoriske jordbruksboplasser. En metodisk innføring*. AmS-Varia. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Maixner, B. 2015a En lov – ulik forvaltningspolitikk. Om norsk forvaltningspraksis rundt privat metallsøking i pløyejord og dens konsekvenser. *Formvännan* 110(3):201-213.
- Maixner, B. 2015b Missingen/Åkeberg i Østfold: En storgård fra jernalderen med tilknyttet håndverkssenter. *Formvännan* 110(1):27-42.
- Maixner, B. 2016 Metallsøkprosjekt Missingen/Åkeberg. Et samarbeidsprosjekt mellom forvaltningen og frivillige rundt en storgård fra jernalderen. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling. J. Martens og M. Ravn (red.), s. 133-146. Portal forlag, Kristiansand.
- Martens, J. 2016 Pløyejord som kontekst. Metallsøking, forskning og forvaltning. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling. J. Martens og M. Ravn (red.), s. 13-22. Portal forlag, Kristiansand.
- Norges Metallsøkerforening Udatert. Velkommen til Norges Metallsøkerforening. Tilgjengelig fra: <http://nmf.nu/> [besøkt 1.7.2019].
- Rasmussen, J. M. 2014a Securing Cultural Heritage Objects and Fencing Stolen Goods? A Case Study on Museums and Metal Detecting in Norway. *Norwegian Archaeological review* 47(1):83-107.
- Rasmussen, J. M. 2014b Reply to Comments from Suzie Thomas, Martin Mesicek, Raimund Karl, Mads Ravn, Maria Lingström. *Norwegian Archaeological Review* 47(2):212-217.

- Ravn, M. 2014 In Defence of Small Things Forgotten. *Norwegian Archaeological Review* 47(2):205-209.
- Ravn, M. 2016 Små glemte ting - Store forvaltningsmessige utfordringer. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling. J. Martens og M. Ravn (red.), s. 127-132. Portal forlag, Kristiansand.
- Riksantikvaren 2017 Retningslinjer. Privat bruk av metallsøker. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Metallsøking>. [besøkt 1.7.2019].
- Riksantikvarieämbetet 2019 Metallsøkare: vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen enligt 2 kap. 18-20 § kulturmiljölagen (1988:950). Riksantikvarieämbetet, Stockholm. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-5432> [besøkt 12.2.2019].
- Rundkvist, M. 2008 För en liberalisering av de svenska metallsökarreglerne. *Fornvännen* 103(2):118-122.
- Skre, D. 2016 De frivillige detektoristene. Våre gode allierte. I *Pløyejord som kontekst. Nye utfordringer for forskning, forvaltning og formidling*. Artikkelsamling. J. Martens og M. Ravn (red.), s. 107-110. Portal forlag, Kristiansand.
- Skre, D. og L. Pilø 2016a Metallsøkerdilemmaet, Klassekampen, 20.2.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.klassekampen.no/article/20160220/PLUSS/160229926>. [besøkt 1.7.2019].
- Skre, D. og L. Pilø 2016b En løsning på dilemmaet, Klassekampen, 3.6.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.klassekampen.no/article/20160603/PLUSS/160609740>. [besøkt 1.7.2019].
- Stidsing, E., K. Høilund Nielsen og R. Fiedel (Red.) 2014 *Wealth and complexity : economically specialised sites in Late Iron Age Denmark*. East Jutland Museum publications. Aarhus University Press, Aarhus.
- Svensson, H. og B. Söderberg 2009 Dumpad kunnskap? Om metallsøkning og oppdragsarkeologins villkor. *Fornvännen* 104(2):131-136.
- Svensson, H. 2013 Det pågår en tyst massaker på metallforemål i landets årkrar. Svar till Majvor Östergren. *Fornvännen* 108:136-139.
- Svensson, H. 2014 Oppdragsarkeologien och kulturmiljölagen hotar fornsakerne - svar til Raä. *Fornvännen* 109(2):139-144.
- Stammes, A. A. 2017 *Georadarundersøkelse på Storhov i Heradsbygd, Elverum kommune i Hedmark fylke*. Arkeologisk rapport nr. 2, 2017. NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Tønning, C., R. O. Lie, V. Lia, M. Gabler og W. Neubauer 2017 Er de alle løsfunn? Metallsøkkunnskap og potensialet for bevart kontekst under pløye laget. *Viking* 80:223- 243.
- Östergren, M. 2013 Metallsøkning inom oppdragsarkeologi och vetenskaplig forskning. *Fornvännen* 108(1):53-57.
- Østergaard Sørensen, P. 2000 Detektorfundene fra Gudme og den digitale arkæologi. I *Detektorfund – hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder*. En rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998. M. B. Henriksen (red.), s. 69-78. Odense Bys Museer, Odense.